

ЙОРДАН ЙОРДАНОВ (София)

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ЕНИЧАРИТЕ, ЗАКОНА ЗА КРЪВНИЯ ДАНЪК И ПРИЛАГАНЕТО МУ КАТО СРЕДСТВО ЗА ИСЛЯМИЗИРАНЕ НА БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ

В египетската национална библиотека в Кайро се натъкнах на два фермана за събиране на деца за еничарския корпус от санджаците Охрид, Евлония и Елбасан, съответно от 1538 и 1543 година. Потърсих и други документи по въпроса за ислямизирането на децата и пълното им отчуждаване от род и родина. Работата ми върху изворите и турската литература по въпроса ме доведе до убеждението, че още преди въвеждането на кръвния данък еничарството е едно от основните средства за ислямизиране на завладените християнски народи в Румили, Босна, Херцеговина и Анадола.

Споменатият ферман третира девширмето ⁽²⁾ в определен район и в период, когато от близо цяло столетие в Османската империя е утвърдена традицията за събиране на християнски деца за еничарския корпус. Той се отнася до по-късен период от прилагането на кръвния данък (1536 г.), поради което искаме да обърнем внимание на въпроса за началото на еничарството, за въвеждането на този закон, за целите на неговото прилагане и пагубното му значение за българския и другите поробени балкански народи.

По време на царуването на султан Мурад I (1360—1389) османската армия успява да завладее големи територии с християнско население. Пред военно-феодалната администрация възниква въпросът за пълното подчиняване на тези територии и населението и за осигуряване на възможност за продължаване на завоевателните походи, както твърди турският историк М. Т. Гьокбилгин, „беше

нужно много време, докато християнските народи бъдат принудени насилствено да приемат исляма или да се чака доброволно да направят това. В същото време беше невъзможно турци от Анадола да бъдат докарани и заселени по тези места, а положението изискваше в новозавоюваните християнски територии да бъде обезпечен редът, а н да се намери начин за заздравяване на завоюваните позиции и за осигуряване на един постоянен доход за хазната. . Османският елемент на Балканския полуостров се създава и утвърждава, от една страна, чрез тази робска институция (еничарството — б. а.), а от друга — чрез насилствената смяна на религията (на християнските народи — б. а.)“⁽³⁾

Според преданията и оскъдните данни еничарството се основава от караманлийския молла Кара Рюстем. В момент, когато хазната обеднява и притокът на мъжко население към армията секва той поставя въпроса за стриктно спазване на ислямския закон *Hams-L-Ganaira* или *Hams-L-Seri*⁽⁴⁾ Според него една част от плячката, в случая, всеки пети от пленниците, се заделя и предоставя на владетеля.

Моллата е имал предвид, че в резултат от успешните походи броят на пленниците се увеличава значително. Всеки, който разполага с пленници, е свободен да ги използва, както намери за добре, а излишните се продавали по пазарите като роби в различни градове на империята. Цената на един пленник по онова време била 125 акчета Според този ислямски закон притежателят на пленници е длъжен да отдели по един на всеки пет и да го предостави на султана, а от йената на останалите да внесе в хазната една пета част.

Отнесено към мюсюлманите, това задължение се нарича *Hams-I-Seri*, а по-късно, когато се отнася към християните — *Penç-Yek*⁽⁵⁾

Османската администрация дели пленниците на шест) категории:⁽⁶⁾

Ширхор — деца до тригодишна възраст.
Бечче — деца между 3 и 8-годишна възраст.
Гулямче — момчета на възраст между 8 и 15 години.
Гулям — 18-годишни момчета.
Сакалль — мъже над 18 години.
Пир — старци.

Тази класификация не е случайно хрумване или израз на административна педантичност, а част от мероприятията на османската администрация, насочени към провеждане на най-страшната — демографската агресия на османците на Балканите. Не намираме друго обяснение за тази прецизна, основаваща се единствено на възрастов белег на мъжкото население класификация.

За султана се отделя по един на всеки пет от категорията гулям и гулямче. По името на закона тези момчета се наричат „пенджик оглань“.

Първите групи от тези младежи се изпращат към Анадола през единственото по това време пристанище Гелиболу. Натоварен със събирането им, Кара Рюстем се настанява там и построява първата еничарска казарма.

Децата се предават по предварително подготвени подробни регистри. Следващата процедура е обрязването (суннет), което е съчетано с приемането на доброволно избрано или наложено мюсюлманско име. За бащино обикновено се дава името Абдуллах (раб Божи)⁽⁷⁾. След това най-стройните и красиви момчета се заделят за двореца, а останалите се отправят в казармата за аджемиоглань (млад еничар), където получават военна подготовка и възпитание. Те образуват корпуса на младите еничари (аджеми огланлар оджагь).

За съжаление, досега не са намерени и издадени документи, които да съдържат по-точни данни за първите години от събирането на християнски деца и превръщането им във вярна и боеспособна султанска войска. Само в една от хрониките на Ахмед Ашики се споменава „Бяха

събрани доста момчета и докарани при хана (има се предвид Мурад I — б. а.). Великият везир Халил каза: „Да се дадат на турци, докато научат турски“ Стана така, както каза той. Те се увеличаваха с всеки изминат ден, затова бяха сторени мюсюлмани. Докато се приспособят към исляма, турците ги използват доста години. След това отново бяха докарани при падишаха.“⁸ Оруч Бей, друг историк хронист, съобщава следното по този въпрос: „Момчетата биваха настанявани сред турското население. Оряха... научаваха турски и след три-четири години ги връщаха обратно в двореца и ги правеха еничари“⁽⁹⁾.

Не е известно точно кога е сформиран първият еничарски корпус и кога той заема мястото си в османската армия, но достоверни данни сочат, че по време на битката на Мурад I при Косово⁽¹⁰⁾, където султанът загива, в състава на войските му има и една еничарска част.

От изложеното дотук става ясно, че най-жестокият за завладяното християнско население — кръвният данък — все още не е учреден и за попълването на еничарския корпус се разчита, на пленници.

Смята се, че законът за девширмето е въведен от Али паша, велик везир при султан Мурад I. Според Р. Е. Кочу Али паша е имал предвид, че тези момчета преди всичко трябва да бъдат „роби на падишаха, но за да бъдат на разположение на султана и да изпълняват безпрекословно волята му, трябва да бъдат дадени на обучение в детската или в младежката си възраст“⁽¹¹⁾. „Основното в закона за девширмето се състои в това, че на мястото на пленените момчета, които биваха превръщани в еничари, бе въведено събиране на християнски деца от Румили и Анадола. Този закон осигуряваше непрекъснат поток от хора за еничарския корпус и гарантираше бавното, но сигурно ислямизиране на населението в Румили, което беше изцяло християнско“⁽¹²⁾.

От тези твърдения се убеждаваме, че създаването на еничарството и еничарския корпус е многоцелево мероприятие на османската администрация, което се използва за създаване на добре обучена и предана на султана войска, необходима за непрестанните завоевателни походи, за утвърждаване на властта в завоюваните земи, за ислямизиране на християнското население и обогатяване на хазната.

Някои турски историци и днес продължават да спекулират с проблема за причините, поради които се събират само християнски деца. Според тях това се дължи на стриктното спазване на посочения по-горе ислямски закон, т. е. проблемът е чисто религиозен. Ние смятаме, че основа на този факт е социално-икономическото положение на империята и социалната структура на обществото на този етап, която се характеризира с наличието на господстваща диктатура и завладени, обезправени народи. Р. Е. Кочу го обяснява по следния начин: „Колкото и много момчета да има едно правоверно мюсюлманско-турско семейство, то не може да даде нито едно за „роб на падишаха“. Това означава да се пожертвува това момче, защото ще бъдат прекъснати връзките му със семейството и ще загуби своя благороден дух. Затова за слуги в сарая и „роби на падишаха“ се вземат само момчета, които не са турци и мюсюлмани“⁽¹³⁾.

За обучението на събраните християнски деца след тяхното ислямизиране и усвояване на турски език Али паша построява в двореца специално училище, което нарича „Ендерун-и хумаюн“⁽¹⁴⁾, а събраните там деца — „ендерун агаларь“⁽¹⁵⁾, а по-късно „ич огланларь“⁽¹⁶⁾. Тези момчета се използват за най-разнообразна работа, като едновременно се подлагат на военно обучение. В зависимост от качествата им и проявените способности и сръчности ги предават в различни ведомства и, на първо място, в еничарския корпус. Непрекъснато растящите нужди на

войската принуждават властта да регулира въпроса за събирането на християнски деца и да подлага по-голямата част от тях на специално военно обучение и възпитание, за да осигурява постоянно попълнение за корпуса. Така данъкът девширме замества действието на пенджика и дава възможност на двореца системно да събира християнски деца от Румили, а за един кратък период и от Анадола. Законът за девширмето не се прилага произволно, т. е. събирането на децата няма хаотичен и спорадичен, а системен характер.

От съдържанието на фермана, с който разполагаме, и от други, с които допълнително се запознахме, могат да се направят няколко основни извода.

Събирани са християнски деца между 8 и 18-годишна възраст. Времето и мястото, чиновникът по събирането и неговите помощници се определят от командувания корпус. За цялата акция и свързаните с нея формалности обезателно се издава султански ферман. Еничари не се вземали само от семействата, които имат един син. Не можело да бъде взето и момче, което, въпреки че не е навършило, 18 години, вече е женено.

Най-отбраните момчета се отделяли и изпращали направо в двореца.

По традиция със събирането се натоварвал турнаджъбашъ (шеф на еничарските соколари при двореца).

Децата от районите, обложени с данъка, се събирали пред конака ⁽¹⁷⁾ на санджакбея ⁽¹⁸⁾ и, съблечени голи, се подлагали на щателен оглед.

Опитите за скриване на деца се наказвали най-жестоко. С помощта на местните власти преди започване на акцията по събирането се правел подробен преглед на църковните регистри за родените деца.

Както личи от фермана, за да бъдат избегнати всякакви опити за скриване или отвличане на деца, се изготвял списък в два екземпляра. Единият се съхранявал от

чиновника по събирането им, а другият — от този, който ги води. Двата екземпляра се сверявали в първата казарма, където се извършвало предаването им на съответния военачалник.

Християните оказвали стихийна и неорганизирана съпротива, като се опитвали да крият мъжките си деца, да ги подменят с други, или пък да ги откраднат по време на транспортирането им. Ако някое дете избяга само, то също бивало заловено и наказвано строго, включително и със смърт. В отделни случаи по-заможните или пък група българи събирали пари и подкупвали чиновника, който, под предлог, че в тези села няма подходящи момчета, или пък по друга причина ги подминавал. Такъв пример е описан в 1565 г. Да събере български деца от Охрид е изпратен Мехмед Ага. Двама българи — Кочо и Димитър — приготвят пари, с които откупват селото си. Мехмед Ага не взема момчета от тяхното село, но кадията съобщава за постъпката му и той е наказан жестоко⁽¹⁹⁾. В 1610 г. е описан случай, в който пък местните управници на Вълчетрън и Ипек получават от християните голям подкуп и възпрепятствуват събирането на децата, за което бил изпратен Курд Ага. За тази им постъпка кадията и канджакбеят са извикани в Истанбул и са наказани⁽²⁰⁾.

Има и друг вид деяния, които *още* повече утежняват положението на завладените християни. Корумпираната османска администрация в сътрудничество с търговци на роби издава фалшиви заповеди за събиране на деца, които после се продават по пазарите за роби. Такъв случай е описан в 1556 г. Писарят от султанската канцелария Гийяс изготвя ферман, писарят от канцеларията по печатите Насух поставя султански знак и го предават на своя съучастник Бехрам. С него той събира деца, за да ги продаде. Впоследствие деянието, е разкрито и тримата са наказани⁽²¹⁾. Друг подобен случай е описан в книгата на Яшар Юджел „Османлъ девлет юзеринс аит метинлер“, II, Ан-

кара, 1980 г. Представен е намереният единствен засега ръкопис под заглавие „Китабу месалихи’л мюслимин ве ме-нафи’л — мю’минин“, написан през 1643 г. В четири от главите се третира въпросът за еничарите. Глава 24 се отнася за прилагането на данъка девширме във вилаета Румили и злодеянията, извършвани при събиране на децата. В определените с ферман санджаци и кази натоварените с тази задача специални чиновници и чиновове от еничарския корпус се възползвали от страха на християнското население на съседните санджаци, кази и села и го принуждавали да събира пари за откупуване на момчетата си, да предоставя хранителни продукти и даже момчета извън определените за събиране, които по-късно бивали продавани като роби. По този начин девширме-то, което авторът сам нарича данък на страданието, се превръща в двойна тежоба, която в крайна сметка води до ислямизиране на по-голямата част от мъжкия прираст на християнското население.

В стремежа си да запазят мъжкото поколение християните прибегват до невероятни за онова време средства. Така например в някои райони те започват да обрязват момчетата. В отделни случаи подменят и имената им, като по този начин слагат началото на една особена категория християни, говорещи своя език, по с мюсюлмански имена. По-късно под заплахата от ликвидиране някои от тях приемат и ислямската религия. Тази мярка се прилага най-много в Босна и „става причина за широкото разпространение на исляма в този край“.²² Християните от този район наред с обрязването започват да обличат момчетата в турски потури само за да избегнат пълното потурчване. Това привлича вниманието на властта и не след дълго е издадена специална заповед, в която се казва: „Децата от Босна, независимо че са обрязани и облечени в потури, също както всички християнски момчета да бъдат събирани за еничари“⁽²³⁾.

Наред с тези примери на съпротива от страна на християнското население искаме само да изкажем и твърдението, че в османските документи се говори за „разбойници“, които устройвали засади по проходите, че „това са така наречените хайдути, които отвличат децата в планините“⁽²³⁾.

Няма съмнение, че българският народ също оказва такава спонтанна и неорганизирана съпротива — това се доказва от съдържанието на цитираната султанска заповед, защото тя се отнася и до изконни български земи и население в санджака Охри.

Наред с чисто практическите цели, които властта преследва с учредяването на институцията на еничарите и с прилагането на закона за кръвния данък, тя има и друга, по-важна цел — ислямизацията на християнското население и създаването на мюсюлмански колонии по български земи.

Във връзка с това и за внасяне на известна яснота относно броя на събираните деца искаме да отбележим, че еничарският корпус непрекъснато расте и малко преди ликвидирането си наброява около 140000 души. Данните за приблизителния брой на еничарите до време, на различните султани дават възможност да добием представа за темповете на разрастване на корпуса и оттам за броя на събираните християнски деца. Така при султан Сюлейман (1520—1566) те са 14000, при Мехмед III (1595-1603) — 45000, при Селим I (1789-1807) - 110000, при Махмуд II (1808-1839) - 140000 души⁽²⁴⁾.

Ясно е, че за попълването на еничарския корпус при непрекъснатото му разрастване е трябвало да се събират периодично много християнски деца, като се имат предвид, че само една част от тях отива за попълване на корпуса. Основният доставчик е вилаетът Румили, в чийто състав влизат и всички български земи.

Усъвършенствуването на институцията помага на властта да създаде елитна войска, лична гвардия на султана и да осигури постоянен приток на хора, необходими за непрекъснато растящите нужди на османската администрация. Постигната е и друга важна за укрепване на нейното господство и идеология цел — ислямизиране-то и потурчването на цели райони на Балканите, особено след като през 17 век им е разрешено да се женят и установяват на постоянно местоживееене в плодородните провинции на империята.

„Настоящият височайши ферман бе написан, защото от стари времена е издаден закон и установена традиция да се събират момчетата (християнските — б. а.) за еничарския корпус, поради което заповядвам да бъдат събрани от санджаците Авлоние, Албасан и Охри. За целта изпращам командира на еничарския корпус в принадлежащия към високия ми двор вилает Румили Мустафа, да продължи щастието му, и като издавам настоящата си височайша заповед, нареждам, като пристигне в споменатите санджаци и кадълъци, да вземете мерки и от всяко село и махала на кадълъка колкото и гяурски (християнски) момчета да има в тях, да ги съберете дори с бащите им, без да пропускате нито едно от тях, да ги докарате при себе си и лично да ги огледате. Ако някои гяури имат много момчета, при вас да остане едно от тях на възраст между 15 и 20 години и то да бъде най-годното. Добре да ги пазите и да вземете от тези, които имат по-малко момчета, и не допускате бащите да ви досаждат или пък да подменят някое от тях. На всяко от момчетата записвайте собственото име, името на бащата, селото и името на сипахи, а също така характерните му черти и белези по списък така, че ако се случи някое (момче) да се укрие, да може да бъде установено, заловено и върнато обратно.

По време на събирането гяурите (християните), проявявайки хитрост, докарвали отвън (от други места) мом-

чета и ги смесвали (със своите). Приложете всички извънредни мерки, но не допускайте да се смесват децата, а да вземете момчета само от местната рая (християнско население) и за да бъдат избегнати всякакви хитрости, заповядавам, когато ги изпращате» до техните аги, по пътя да бъдат най-строго опазени така, че никой от тях да няма възможност да се укрие или избяга. Когато записвате момчетата, изгответе два регистъра. Единият да вземе със себе си той (Мустафа), а когато изпратите момчетата, човекът, който ги води, да ги предаде на агите им срещу другия регистър, след което двата да бъдат сравнени. Това ще отнеме всякаква възможност за подмяна или друга измама, а на човека изрично заповядайте, докато ги води, да не разрешава да се разхождат и от никого нищо да не вземат, а да вървят само по пътя си. Ако се случи поради объркване на пътя да отседнат в село, където вече са били, не допускайте населението да дава на момчетата хляб, да ги взема по домовете си или да създава други затруднения. Местните санджакбейове, кадии, субашии, паши и войводи, управители на вакъфските имоти, владетци на тимари или който и да е друг да не се месят при подбора на момчетата, с една дума, в тази работа никой да не се намесва, тъй като единствен споменатият командир лично ще ги избира и изпраща. Ако по време на подготовката разпреди нещо на споменатите санджакбейове, субашии, кадии, спахии и други, те веднага да направят, каквото трябва, без да се месят в други работи, защото трябва да знаят, че ако се случи нещо, те ще отговарят. Необходимо е да не се допуска проявявайки хитрост, някой да вземе момче от вече записаните и го отвлече, поради което трябва да ги пазите и в това отношение да не допускате нито самите вие, нито които и да е от хората ви да вземе дори акче (подкуп) или да възразяват па моята височайша заповед пот, каквато и форма да бъде издадена тя, а да направят всичко, каквото е нужно. При извършване на

разследване, ако в някое село или къща укриват и не показват избяга пия или са проявиш хитрост и са смесили момчетата с взети отвън който и да е той, да знаете да не му давате възможност (да стори това) и не проявявайте никакво милосърдие и снизхождение. Молбите и оплакванията да не ви влияят, а при опасност проявявайте старание и прилагайте строги мерки. По време на претърсване, ако се намери някой, който проявява и най-малка съпротива, да бъде наказан, както изискват заповедите ми. При събирането на момчетата някои войводи, санджакбейове, кадии, субашии и други, покровителствували едно или друго село, не вземали момчета и ги криели от пристигналия командир, за което аз не съм давал височайшето си съгласие. Без да се зачита каквото и да е ходатайство, момчетата да бъдат взети от селата, от които е заповядано, и въз основа на заповедта ми да бъдат събрани и доведени. Така че, ако за някое село бъде ходатайствувано и се узнае, че не са взети (момчетата) и командирът се върнал (без тях), няма никаква вероятност да бъдат приети каквито и да са извинения и ще бъдат приложени необходимите наказания. Ако гяурите в някои вакъфски имоти казват, че притежават заповед, според която са освободени от авариз-и, дивание и текялиф-и йорфийе, проявяват упорство и не дават момчета за еничари, в такива случаи заповедта ми е следната: в селата, в които раята казва, че не се вземат (момчетата) от тях, да знаете, че това не е вярно и независимо че са опростени от авариз-и, дивание и текялиф-и йорфийе, без да се съобразявате с това, както от всички неверници и от тях вземете момчета за еничарския корпус и по друг начин не постъпвайте. Така да знаете и да имате доверие в свещения ми знак“ (25).

Написан през последното десетдневие на месец рамазан 943 г. (29. V. — 7. VI. 1536 г.).

БЕЛЕЖКИ:

- 1) Документът се съхранява в Ориенталския отдел на Националната библиотека в Кайро под сигнатура „М-48“.
- 2) От прекия глагол DEVŞİREK — събирам.
- 3) **М. Т. Gökbilgin.** Osmanli müesseseleri teşkilatı ve medeniyeti tarihine genel bakış istanbul, 1977, 24—25.
- 4) **О. J. Gökbilgin.** Цит. съч.
- 5) По-късно.
- 6) **Р. Е. Коџу.** Yeniçeriler, istanbul, 1964, с. 15.
- 7) **М. Т. Gökbilgin.** Цит. съч., с. 25.
- 8) **Р. Е. Коџу.** Цит. съч, с. 19, 28.
- 9) **Р. Е. Коџу.** Цит. съч., с. 19.
- 10) **Пак там, с. 30.**
- 11) Пак там, с. 25.
- 12) Пак там.
- 13) Пак там, с. 28.
- 14) Със значение на „доверени момчета“.
- 15) Със значение на „доверени момчета“.
- 16) Със значение на „доверени момчета“.
- 17) Място държавно, правителствено учреждение.
- 18) Управител на окръг.
- 19) **Р. Е. Коџу.** Цит. съч.
- 20) Пак там.
- 21) Пак там.
- 22) Пак там.
- 23) Пак там, с. 32—46.
- 24) Пак там.
- 25) Пак там.